

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

„העלמה המגמגמת“ בשירת הנגיד

בשירו המפורסם של הנגיד, „איה צבי עלגי“, שנדפס למעלה מעשר פעמים (ראה דוידוון, אוצר השירה והפיוט, א 2658; מהד' ששון, עמ' קו), וארבעה חכמים מפורסמים טרחו עליו במאה שעברה לבארו ולתרגמו לגרמנית (קמפף, גייגר, איגרס, ופאול די לגארד), מתאר המחבר את יופייה וחנה של עלמה חמודה, השובה לבכות בגמגום לשונה („צבי עלגי“):

בְּקֶשׁ קָדְבֵר: רַע! וְאָמַר לִי: גַע!

בְּשֵׁתִי אָנִי, כְּאֲשֶׁר לְשׁוֹנוֹ עָנָה;

חֶפֶץ אָמֹר: סוּךָ! וְאָמַר: סוּגָה!

חֶשֶׁתִּי אֶל־ וְגָה בְּמוֹ שׁוֹשְׁנָה (בראדי, שער השיר 33)

מקובל לראות בגמגום זה מום אינדיבידואלי של אותה חשוקה, שבמקרה הוא מוסיף על חנה ומגביר את קסמה; ולפיכך הכתירו כמה חכמים את השיר בשם: „העלמה המגמגמת“ (בגרמנית). רק בן-ציון חלפר ניסה לפרש את העניין מתוך חילוף אותיות המצוי בפי בן אירופה לגבי עֵ ערבית (ג'ואיש קווארטלי ריביו 1913/14; עמ' 196). ברם, אין כאן חילוף של ר-ע, אלא של ר-ג; ולא הייתי נטפל לעניין זה אלמלא לא נתקלתי בתופעה זו של חילופי ג-ר במקרים קוריוזיים ביותר (מתוך חומר שבמכון לחקר השירה): (א) בפיוט „איך נפתח פה“ שבסידור רס"ג, עמ' שמ,

1. ג רפה שכמה עדות הוגות אותה כעֵ ערבית. — ע"א.

נאמר באות ד: דגול אל תשלם לנו כמו גמלנו. ואילו בכ"י קמברייג, ט"ש H 10/105, כתוב: דרול אל תשלם וכו'. וכן שם בפיוט "תרצה עדה נאמנה", באות ד מסי' תשר"ק: דרול שוכן שמים, רוצה לומר: דגול.

(ב) בפיוט "אראלי ששים רבוא" לשבועות, שבכ"י ט"ש H 3/104, כתוב: "גינת ארוזו", במקום: גינת אגוזו (שהש"ר ו יא).

(ג) בפיוט "שיר השירים אסלסל" לר' שמואל השלישי, שהדפיס דוידזון ב"גנזי שכטר" ספר ג, נאמר: "בטובתך יראו הצגים לחלותך", ר"ל: העומדים להתפלל, ואילו בכ"י קויפמן, גניזה סי' 92, כתוב: הצרים לחלותך.

(ד) בפיוט "אל עליון ונורא הנחיל עמו התורה", הבנוי כולו על חרוז "רה", נאמר בסופו (לפי כ"י אדלר 417, דף 6):

רָם שׁוֹכֵן שְׁמַי שְׁפָרָה		שׁוֹב לְבָנוֹת הָעָרִיגָה (!)
אֶסוֹף צוֹלְעָה פְּזוּרָה		בְּנֵינָן בְּלֹא סְתִירָה.

החרוז והעניין מוכיחים שצ"ל: הערירה, ר"ל: שוב לבנות את ירושלים הגלמודה.

(ה) בספר "עלי עי"ן", עמ' 104 - 105, הבאתי קטע מפיוטו של ר' סהלאן, המזכיר את שם הקב"ה בארבע-עשרה לשונות, ומסיים במלים: "בגדא בגדא באלאפרנגיה" (עי' שם).

והנה בנוסח השני המובא שם נאמר "ברדו" במקום "בגדא".

(ו) בקולופון שבכ"י אוכספורד 2854, דף 33, כתוב: לרבי צבאח הכהן בירבי אלעזר ניג (=נוח נפש) יחיה ויפרי (=ויפרה) ויראי (=ויראה) לו בנים זכרים הורים בתורת ד' אמן אמן סלה. ברי שרצונו לומר: הוגים בתורת ד'.

מכל הדוגמאות הנ"ל נמצאנו למדים שבאחד משבטי ישראל לא תבחינו כראוי בהגיית האותיות ג-ר והיו עלולים להחליף ביניהן. מפי הגב' ד"ר גרבל למדתי שהופעה זו עשויה ביותר למבטאם של יהודי בבל.

אם נחבונן עכשיו לשירו של הנגיד, נכיר מיד שאין כאן "עלמה מגמגמת", אלא בחורה בבליית היא שנודמנה לו לר' שמואל הנגיד, וחמד לו בה לצון. גמגום כיוצא בו מופיע לדעתי באותו קטע שפירסמתי ב"סיני", כסליו-טבת תשי"א, עמ' קס"ג, אלא שמחמת ליקוי הטכסט אין להכריע בדבר.

לבסוף אעיר, שבביאור "סוגה" הראשון בשירו של הנגיד נשתבשו כל המפרשים, לרבות הלפר הנ"ל, שביקש לגזור משורש ערבי, כדי למצוא בו משמעות הפוכה ל"סורה", כיחס שבין "רע" ל"גע" בבית שלפניו. לדעתי אין "סוגה" הראשון אלא ציווי של "סוג", במשמעות של סייג וגדר: ורצונו לומר: היה לי מגן וחומה. וכן אומר קליר: לגדור וְ סוּג פּרצוֹת כּרמוֹ ("סיני", תשרי-חשוון תשי"ג, עמ' נד).